

İbtidai sinif şagirdlərinin təlimdə geridə qalma səbəbləri və tipologiyası

Səbrin Yusif qızı Tapdıqova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: sabrintapdiqova@gmail.com

Rəyçilər: psixol.ü.f.d., dos.U.M. Qəzvini,
p.ü.f.d., dos. F.M. Allahverdiyeva

Açar sözlər: ibtidai sinif, şagird, təlim, geridə qalma, tipologiya

Key words: primary school, student, training, backwardness, typology

Ключевые слова: начальная школа, ученик, обучение, отсталость, типология

Müasir cəmiyyətdə uşaqlıqdan formalaşan öyrənmə qabiliyyətinə daha çox əhəmiyyət verilir. Bu bacarığın əsas göstəricilərindən biri, müəyyən sayda uşaq üçün minimum səviyyəyə çatmayan məktəb performansdır. Təlimdə geri qalma, mürəkkəb quruluşa və mənşəyə malik olan müxtəlif fenomendir. Məktəbin şagirdlərin geriliyini azaltmaq və bəzi hallarda aradan qaldırmaq üçün topladığı təcrübəyə baxmayaraq, bu problem aktual olaraq qalır.

Zəif akademik performans, müxtəlif səbəblərdən qaynaqlanan müasir məktəbin problemlərindən biridir. İbtidai sinif şagirdlərinin təlimdə geri qalmasının əsas səbəblərindən biri üç fərqli cəhətdən ifadə olunan öyrənməyə hazır olmamasıdır. Birinci cəhət: şəxsi hazırlıq. Uşağın məktəbə, təhsil fəaliyyətinə münasibətində ifadə olunur. Şagirdin motivasiyası və yaxşı emosional sabitliyi olmalıdır. İkinci cəhət: şagirdin məktəbə intellektual hazırlığı. Bununla bağlı aşağıdakıları təklif edirik:

- fərqli qavrayış;
 - analitik düşüncə;
 - reallığa rəasional yanaşma;
 - məntiqi yadda saxlamaq;
 - biliklərə, əlavə səylər nəticəsində əldə edilməsinə maraq;
 - danışmaq nitqini və simvolları anlamaq və istifadə etmək bacarığını mənimsəmək;
 - əl - motor bacarıqlarının və vizual-motor koordinasiyasının inkişafı.
- Üçüncü cəhət: məktəbə sosial-psixoloji hazırlıq. Bu aspektdə bunlar nəzərdə tutulur:
- şagirdlərdə başqaları ilə ünsiyyət qurma ehtiyacının inkişafı;
 - şagird qrupunun maraqlarına və adətlərinə tabe olmaq bacarığı;
 - şagird rolunun öhdəsindən gəlmək bacarığı (1, s. 146).

Təlimdə geri qalma zamanı akademik performansın altında yatan psixoloji səbəblər 2 qrupa bölünür:

- sözün geniş mənasında idrak fəaliyyətinin çatışmazlıqları;
- şagirdlərin motivasiya sahəsinin inkişafındakı çatışmazlıqlar (5, s. 93).

Birinci qrupun səbəblərini təhlil edərək, məktəblinin yaxşı başa düşmədiyi, məktəb fənlərini mənimsəyə bilmədiyi və təhsil hərəkətlərini lazımi səviyyədə necə yerinə yetirməyi bilmədiyi hallardan bəhs edəcəyik. Bu qrupun psixoloji səbəbləri arasında aşağıdakı 3-ü xüsusilə vurğulayırıq:

- təhsil fəaliyyəti metodlarının formalaşmaması;
- zehni proseslərin inkişafında, əsasən zehni sahədə çatışmazlıqlar;

— şagirdin idrak fəaliyyətində özünü göstərən fərdi və tipoloji xüsusiyyətlərindən yetərin-cə istifadə etməməsi (5, s. 98).

Belə şagirdlər əslində necə öyrənməyi bilmirlər. Öyrənmə fəaliyyəti müəyyən bacarıq və texnikaya yiyələnməyi tələb edir. Məktəbə girən və özü üçün yeni öyrənmə fəaliyyəti həyata keçirmək ehtiyacı ilə üzləşən şagird çox vaxt tək başına adekvat həll tapa bilmir. Lazımı bacarıq və texnikalar öyrədilməsə, onları intuitiv olaraq özü tapacaq, bu da hər zaman düzgün və təsirli olmayacaqdır. Tərbiyə işinin ən çox yayılmış təsirsiz üsullarına materialın əvvəlcədən məntiqi işlənmədən yadda saxlanması, əvvəlcədən mənimsənilmədən müxtəlif məşqlərin yerinə yetirilməsi, müvafiq qaydalar, qeyri-kafi fəaliyyət və s. aiddir. Qeyri -adekvat tərbiyə üsulları ilə əlaqəli zəif akademik performans, seçici xarakter daşıyır və yalnız məktəb tədris proqramının müəyyən akademik fənləri və ya bölmələri ilə özünü göstərir. Ancaq eyni zamanda daha ümumi xarakterə malik ola bilər, bir çox və ya bütün akademik fənlərin mənimsənilməsinin həddində və qeyri-adekvatlığında özünü göstərə bilər (3, s. 18).

İ.A. Menchinskayanın təklif etdiyi ikinci qrup səbəblər əsas psixi proseslərin meydana gəlməsidir. Təlimdə geri qalma akademik performansın psixoloji səbəbi müşahidəçi üçün daha incə və az aydındır (4, s. 35). Bu səbəbdən şagirdlərin səhvləri ən çox zehni texnika və iş üsullarına deyil, həm də yaddaş və diqqətin xüsusiyyətlərinə aiddir. Psixoloq Z.İ. Kalmıkova, öyrənməyə həssaslıq olaraq “xüsusi öyrənmə” anlayışını inkişaf etdirdi. Öyrənmə komponentləri arasında zehni fəaliyyətin ümumiləşdirilməsi, düşünmənin səmərəliliyi və müstəqilliyi və s. qeyd olunur (2, s. 29). Düşünmənin yaş xüsusiyyətləri, bunun əsasında öyrənmədə çətinliklər və geriliklər yarana bilər. Məktəbə gələn şagirdlər konkret, əyani düşüncəyə malikdirlər. Onlar nə qədər kiçik olarsa, dünya anlayışları bir o qədər birbaşa hiss olunan xüsusiyyətləri əks etdirir. Şagirdin nitqi kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Bəzi mənbələrə görə, nitq inkişafının zəifliyi, akademik performansın zəif olmasının əhəmiyyətli səbəblərindən biridir.

Üçüncü qrup səbəblər, idrak fəaliyyətində qüsurlara səbəb ola bilər və bununla da şagirdin təlimdə geri qalmasına təsir göstərə bilər. Psixoloji araşdırmalara görə, zəif və hərəkətsiz olan şagirdlər, neyrodinamik xüsusiyyətlərinə görə daha pis oxuyurlar, daha çox zəif performans göstərənlər kimi təsnif edilirlər. Ancaq bu, zəif və inert məktəblilərin təbiətinə görə təlimdə geri qalmalarına məhkum olduqları anlamına gəlmir. Müxtəlif zehni geriliyi olan şagirdlərin də öyrənmə çətinliyi var. Emosional yetkinlik, son dərəcə aşağı intellektual performans, artan yorğunluq və sinir tükənməsi ilə xarakterizə olunur. Müəllimin qavrayış növlərini bilməməsi də, pis performans səbəb ola bilər. Təməşəçiyönlü şagirdlər lövhədə və ya dərslikdə yazılanları yaxşı qavrayır. Bütün şagirdlərin tədrisinin müvəffəq olması üçün hər cür qavrayış növünü nəzərə alaraq bir anda öyrədirik. Birincisi, hər bir şagird öz aparıcı sistemində təqdim olunan materialı başa düşür, ikincisi, bu, şagirdə digər qavrayış kanallarının inkişafına kömək edir və onların inkişafına imkan verir. Eyni zamanda, material şagird tərəfindən zaman-zaman daha çox qəbul edilir.

Kiçik məktəblilər arasında öyrənmədə ümumi geriliyin psixoloji və pedaqoji tipologiyası (V.P. Gaponov, Y.Z. Gilbux) üç davranış növünü əhatə edir:

1. Öyrənmə intensivliyi aşağı olan şagirdlər.

Bu qrupun şagirdlərində dominant davranış motivi, nüfuzlu həmyaşıdları tərəfindən tanınması üçün aktiv, praktiki olaraq maddi fəaliyyətdə özünü təsdiq etməkdə problemlidir. Bir qayda olaraq, bu ehtiyaclar təhsil fəaliyyətlərində təmin edilmir və buna görə də, şagird özünü müxtəlif növ dərsdənkənar fəaliyyətlərdə təsdiq etməyə çalışır.

2. Öyrənmə səmərəliliyi aşağı olan şagirdlər.

Koqnitiv qabiliyyətlərin kifayət qədər inkişaf etməməsinin səbəbləri, ümumiyyətlə, ya şa-

girdin duyğu və danışma təcrübəsinin yoxluğu, ya da valideynlərin mədəni səviyyəsinin aşağı olması, məktəbəqədər dövrdə və məktəbdə valideyn sevgisinin və qayğısının olmaması ilə xarakterizə olunur.

3. Təhsil fəaliyyətinin aşağı intensivliyi və aşağı səmərəliliyinin əlamətlərinin birləşməsi olan şagirdlər.

Adətən, şagirdin təlimdə geri qalmasının və zəif akademik fəaliyyətinin bu iki əlaməti müəyyən səbəb-nəticə əlaqələri ilə birləşir, onların eyni vaxtda təzahürü də mümkündür. Bu seçimlərə görə bu tip şagirdləri üç qrupa bölmək olar. Birinci qrupun fərqli xüsusiyyəti, təhsil fəaliyyətinin aşağı intensivliyinin əvvəlki aşağı səmərəliliyindən asılı olmasıdır. Digər spesifik əlamətlər bunlardır: valideynlərin uşağa kifayət qədər diqqət yetirməməsi nəticəsində idrak qabiliyyətlərinin (ilk növbədə düşünmə və nitq) inkişafının aşağı səviyyəsi, birinci sinifdə təhsilin əvvəlində çalışqanlıq, öyrənmədə uğursuzluq təcrübəsi müşahidə olunur, lakin gələcəkdə belə münasibət laqeydlilik, darıxdırıcı passivliklə əvəz olunur, müəllimlər, valideynlər və həmyaşdları ilə münasibətlər ümumiyyətlə sakitdir. İkinci qrup şagirdlərin fərqli xüsusiyyəti, təhsil fəaliyyətinin aşağı səmərəliliyinin, təlimin ilkin mərhələsində aşağı intensivliyi ilə şərtlənməsidir. İkincisinin mənbəyi ya ilkin mərhələdə öyrənmə motivlərinin formalaşmaması, ya da emosional-iradi sahənin funksiyalarının mülayim pozulmasıdır. Üçüncü qrup şagirdlərinin xüsusiyyətləri, təhsilin ilk günlərindən aşağı intensivliyin və aşağı səmərəliliyin eyni vaxtda və müstəqil təzahürləridir. Xüsusi əlamətləri isə bunlardır: məktəb təhsili üçün tamamilə psixoloji hazırlıqsızlıq, təkcə emosional-iradi deyil, həm də şəxsiyyətin digər sahələrini əhatə edən aydın zehni infantilizm (4, s. 72-73).

Hər hansı bir fəaliyyətin öyrənilməsi müəyyən çətinliklərlə əlaqədardır, onların öhdəsindən gəlmək məqsədlərə çatmağın təbii prosesidir. Həm də məlumdur ki, çətinliklər yığılırsa, aşılmaz kimi qəbul olunmağa başlayırsa, bu da şəxsiyyət daxilində ziddiyyətlər yaradan, fəaliyyətin sona çatmasına qədər zəiflədən gərginliyə, mənfi təcrübələrə səbəb olur. Öyrənmə fəaliyyətinin obyektiv mürəkkəbliyi var, çünki şagird çoxsaylı çətinliklərlə qarşılaşarkən əvvəllər bilmədiyini daim mənimsəyir. Təhsil fəaliyyətinin özünə xas olan ən təsirli təhsil və idrak motivlərinin inkişafını təmin etmək üçün əsas şərt olan tam hüquqlu təhsil fəaliyyətinin təşkili kiçik məktəblilərdə təlimdə geridə qalmanın qarşısını alacaqdır.

Məqalənin aktuallığı. Kiçik məktəb yaşlı şagirdlərdə tam hüquqlu təhsil motivasiyasını formalaşdırmaq üçün məqsədyönlü, xüsusi olaraq təşkil edilmiş iş lazımdır. Təlimin daxili məzmunu və prosesi ilə əlaqəli təhsil və idrak motivləri yalnız təhsil fəaliyyətinin xaricində deyil, aktiv mənimsənilməsi zamanı formalaşır. Bu baxımda tədqiqat xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Tədqiqatda ibtidai sinif şagirdlərinin təlimdə geridə qalma səbəbləri və tipologiyası verilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tədqiqatın nəticələri kiçik məktəb yaşlı məktəblilərin təlim nəticələrinin yüksəldilməsində, təlimdə geridə qalma səbəblərinin korreksiyasında əhəmiyyətlik kəsb edir. Tədqiqatın nəticələri təlimdə geri qalan şagirdlərlə işi səmərəli qurmaqda ibtidai sinif müəllimlərini nəzəri və praktik baxımdan silahlandıracaqdır.

Ədəbiyyat

1. Xəlilov, S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı: Azərbaycan Universiteti, -2005. -650 s.
2. Калмыкова, З.И. Актуальные психолого–педагогические причины неуспеваемости школьников. К вопросу о взаимоотношении обучения и умственного развития школьников. Ростов-на-Дону, -2006. -125 с.
3. Локалова, Н.П. Как помочь слабоуспевающему школьнику. Москва: Альфа, -2003. -76 с.
4. Менчинская, Н.А. Типы неуспевающих школьников. Москва, -2000. -165 с.
5. Смирнов, С.Н. Педагогика: учебник для бакалавров. Москва: Педагогика, -2014. -396 с.

С.Ю. Тапдыкова

Причины и типология отсутствия обучения у учащихся начальной школы

Резюме

В этой статье определяются причины и типология задержек в обучении учащихся начальной школы. Формирование устойчивой мотивации к успеху необходимо, прежде всего, для размытия позиций, отстающих в обучении, для повышения самооценки и психологической устойчивости ученика. Высокое уважение к индивидуальным качествам и способностям учеников низкого уровня, отсутствие комплекса неполноценности и низкая самооценка играют положительную роль и помогают таким ученикам самоутвердиться в деятельности, которая для них возможна. Это основа для развития учебной мотивации и реализации необходимых педагогических эффектов.

S.Y. Tapdiqova

Causes and typology of primary school students lacking in learning

Summary

This article identifies the causes and typologies of primary school students' learning delays. The formation of a stable motivation for success is necessary, first of all, to erode the position of those who are lagging behind in training, to increase the student's self-esteem and psychological stability. High respect for the individual qualities and abilities of low-level students, lack of inferiority complex and low self-confidence play a positive role and help such students assert themselves in activities that are possible for them. It is the basis for the development of educational motivation and the implementation of the necessary pedagogical effects.

Redaksiyaya daxil olub: 04.10.2021